

עשיית דין לעצמו בנזקי ממוז*

שאלה

במושב, הנמצא באיזור ספר, מגדלים כלבים וחתולים, וישנם גם חתולים וכלבים משוטטים. המצב הגיע לכדי כך שאף אותם בעלי חיים שיש להם בעלים, משוטטים במושב בתוך חצרות התושבים, מזיקים ומפילים פחד על התושבים, עד שיש החוששים להסתובב שם מפחד בלילות.

אחד התושבים הודיע שמעתה הוא מפזר רעל נגד חיות אלה בחצרו, ועל כל מי שבעלותו חיות אלו האחריות לשומרן. חיה אשר בעליה לא שמרוה אכלה רעל ומתה, ועתה תובע בעל החיה פיצוי ממי שפיזר את הרעל.

א. חיוב שמירה ותשלומי נזיקין

ברור שאסור לבעלי החיות הללו להשאירן ללא שמירה במצב שבו הן מזיקות ומטילות אימה, כמבואר במסכת בבא קמא (עט, ב): "לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן היה קשור בשלשלת"¹. אמנם נתבאר בגמרא ש"בעיר הסמוכה לספר מותר לגדלו (=לכלב) וקושרו ביום

* הדיון כאן הוא מצד ההלכה; עם זאת חשוב לברר את תקנות התברואה ברשות המקומית שבכל מקום. לביאור תוקפן של תקנות אלו, ראה לקמן (אות ח).

1. וכן נפסק בשו"ע (ח"מ סי' תט). והדברים אמורים גם במי שאינו מסוכן לחיי אדם אלא מזיק בלבד: ע"י רמב"ן דברים כג, יט; מאירי ב"ק טו, ב ד"ה כל ובמקבילות. וכן יש לדייק מדברי הרמ"א (בהגהת שו"ע שם).

ומתירו בלילה", אך מובן שאף כאשר מדובר בגידול כלבי שמירה בעיר הסמוכה לספר (כמו במקרה הנוכחי) לא הותר להגיע למצב שבעל החיים מצער ומזיק את יושבי עיר הספר עצמה. בנוסף לחיוב הרחקת נזיקין, כל אדם חייב בנוקיו של בעל החיים שברשותו, כמבואר בשו"ע (ח"מ שפ"ט, א):

כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקו חייבים הבעלים לשלם, שנאמר: "כי יגוף שור איש את שור רעהו"...

ב. הרעלת בע"ח של הפקר

יש להבחין בין פיזור רעל כנגד בעלי חיים של הפקר לבין בעלי חיים שיש להם בעלים. בדינם של הראשונים יש לדון מצד צער בעלי חיים. בצער בעלי חיים אנו מבחינים בין פגיעה בבעל חיים שנועדה לצורך אדם, שהיא מותרת, לבין פגיעה שאינה לצורך אדם². כאן, חיות אלו גורמות לנזקים ולצער לילדים ולמבוגרים, ועל כן, אם אין דרך אחרת להרחקתם, הריגתן תהא מותרת³.

ג. חובת השמירה, על מי?

נאמר במסכת בבא קמא (כג, ב):

הנהו עיזי דבי תרבו, דהוו מפסדי ליה לרב יוסף. א"ל לאביי: זיל אימא להו למרייהו דליצנעניהו. אמר ליה: אמאי איזיל? דאי אזילנא אמרי לי לגדור מר גדירא בארעיה... התוסי' שם (ד"ה יכלי) מעירים שדברי אביי הם דיחויא בעלמא, והלכה כרב יוסף. על כן אין תובעים מבעל החצר שיגדור את חצרו, אלא מבעל הבהמה שישמור על בהמתו שלא תזיק⁴. וכן נפסק בשו"ע (ח"מ שצז, ב):

מי שבהמתו רגילה ליכנס לשדה חבירו ומזיקתו, יכול בעל השדה להתרות בבעל הבהמה שישמור בהמתו, וצריך לשומרה... ואינו יכול לומר לו גדור שדך כדי שלא תיכנס בו.

וכתב על כך הרמ"א:

ואם לא שמרה והזיקה - חייב לשלם היזקו.

2. כמבואר במסכת עבודה זרה (יג, א) ובתוסי' שם (יא, א ד"ה עוקרין). ועיי' תרוה"ד (סי' קה) ושבוי"י (ח"ב קי, ח"ג ע"א).
3. וכן פסקו: ט"ז (יו"ד סי' קטז ס"ק ו בסופו); שו"ע הגר"ז (הלי' שמירת גוף ונפש, הלי' ח).
4. וכן פסק הרי"ף.

אמנם השי"ך (סי"ק א) חלק על פסק השו"ע, ופסק שבשדה אין בעל הבהמה צריך לשלם על נזקי הבהמה, משום שפטור שם על שן ורגל. אולם לנידון דידן אין לכך נפקא מינה, שהרי כתב הרא"ש (ב"ק פרק ב סי' י):

ומצאתי כתוב בשם ר"ח ז"ל דפסק הלכה כאביי.

ומודה אביי דבעיר, אם נכנסה לחצר הניזק ואכלה, שחייבת; שאין אדם יכול לנעול דלתו ביתו כל היום. והרועה יש לו לשמור הבהמה כשמוליכה דרך העיר שלא תיכנס לבית ותזיק. אבל כשמתפשטים בשדה אינו יכול לשמור את כולם שלא ייכנסו לשדות אחרים. הלכך צריך אדם לגדור שדהו.

ובענייננו המדובר בכניסה לחצרות הצמודות לבתים, וכאן אף לדברי אביי חייב לשלם. לעומת זאת, מדברי ערוך השולחן (חוי"מ שצז, ה) עולה שגם חצרות שבתוך העיר דינן כרשות הרבים לנזקי שן ורגל:

נ"ל דגינות ופירי אילנות שבעיר ובכפר ואינן בתוך החצר ואינן גדורות - אע"פ שעומדות מצד הרחוב - דינם כרה"ר, ובהמה שהזיקה פטורים הבעלים... דאלי"כ לא שבקת חיי לכל הבהמות שהולכות ברה"ר... אבל גינות ופרדסים שאינם גדורים בשלימות ועומדים בתוך העיר, מה תעשה הבהמה ההולכת ברחוב? ודווקא בשדות וגינות שאחורי העיר ואין דרכן להיות גדורות, דבהמות אין הולכין שם תדיר, ואותן שרועות הרועה שומרן. אבל בתוך העיר, כשאינם בתוך החצר, ודאי דצריכים להיות גדורים בשלימות, ואם לאו, הו"ל שן ברה"ר ופטור.

בעל ערוך השולחן בא להגדיר רשויות שייחשבו כרשות הרבים לעניין נזיקין, על אף שהן במהותן רשות היחיד ובתוך הערים, ועפ"י השי"ך וסיעתו מוטל על הניזק לגדור את רשותו במקומות אלו.

אולם למעשה נראה לענ"ד שכל זה היה בזמנם, שבהמות שוטטו ברחובות, אבל בימינו אין בהמות משוטטות, לא בעיר ולא בכפר, ואפילו בשדות אינן משוטטות ללא רועה. ואף ביחס לכלבים וחתולים אין הציבור מסכים לכך שילכו ברחוב באופן חופשי וללא השגחה. ועל כן בהמה שהזיקה אפילו בגינות הסמוכות לבתי מגורים - חייבים בעליה לשלם⁵.

5. כן מוכח מדברי הרי"ף (ב"ק א, ב). ועיי' שו"ת באהלה של תורה (להרה"ג יעקב אריאל, ח"א סי' צ אות ח), שעמד על כך שהפטור של שן ורגל ברשות הרבים נובע מכך שעל פי מנהג העולם הבהמות רשאיות ללכת ברחוב.

אך יש להעיר שבשאלה שלפנינו כלל לא ברור שניתן לכלול את נזיקיהם של הכלבים והחתולים בגדר שן ורגל. הרי נשיכה היא תולדה של 'קרן', ואף נביחות, רדיפות וכדו', נראה שהן גררא של קרן ולא של שן ורגל, שהן פעולות שהבהמה עושה כדי להביא לעצמה תועלת.

עוד נראה לומר, שכל הפטור בסוגיא עוסק בבהמות שיש בהן צורך לפרנסתו של אדם (לייצור של בשר, חלב, צמר וכדו'). אבל חיות בית, שעיקרן לשעשועים, שנכנסו והזיקו ברשות הניזק בשן ורגל, ודאי חייבים בעליהן בנזקיהן ואין מוטל על הניזק חיוב לגדור שדותיו וגינותיו. הסיבה לכך היא שהחיוב של בעלי השדה לגדור נובע מהתחשבות בבעלי הבהמות, שזו היתה פרנסתם, וכיון שכולם הוצרכו לתוצרים שהפיקו מבהמות אלו, הפקירו שדותיהם אהדדי, ומי שהקפיד צריך לגדור שדהו. לעומת זאת חיות שעשועים אינן צורכי פרנסה ורוב הציבור אין צריכים לגדלם, ועל כן ודאי שרוב הציבור אינו מפקיר את רשותו בשביל צורכי השעשועים של מיעוט⁶.

ד. עשיית דין לעצמו

מצאנו במסכת בבא קמא (פ, ב):

נפק רב ודרש: חתול - מותר להורגו, ואסור לקיימו, ואין בו משום גזל, ואין בו משום השב אבידה לבעלים.

וכן נפסק בשו"ע (ח"מ רסו, ד):

חתול רע שמזיק לקטנים⁷ - אין צריך להשיבו לבעלים, אלא כל המוצאו הורגו וזוכה בעורו.

אולם הגמרא מסייגת זאת דווקא לחתולים מסוימים, שהם "רעים", דהיינו: מסוכנים לחיי אדם⁸, בעוד שבמקרה שבו אנו עוסקים מדובר בסתם כלבים וחתולים שאינם מסוכנים אלא מזיקים ומפריעים.

עוד נאמר בגמרא (בבא קמא כג, ב):

מכריז רב יוסף ואיתימא רבה: ...הני עיזי דשוקא דמפסדי - מתרינן במרייהו תרי ותלתא זמנין. אי ציית - ציית, ואי לא - אמרינן ליה: תיב אמסחתא וקבל זוזך.

6. הערת העורך (ע. א.): לעני"ד סברה זו - מחודשת היא מאד, ודרושה לה ראיה ברורה יותר מאשר הדיוק מדברי הרי"ף שהובאו בהערה הקודמת. וגם לשיטתו של הכותב, נראה שביישוב שבו גידול חיות מחמד הוא דבר מקובל מאד, ואף מקובל שהן הולכות בחופשיות ברשות הרבים - אכן דינן יהיה כמו הבהמות שגידלו אבותינו בזמנם של חז"ל.

תשובת הכותב: חיה שאינה מוחזקת לצורך חיותו של אדם אלא לעינוגו, מי התיר לו לענג עצמו בשל חבירו? ורק בצורכי פרנסה, שיש בה הכרח לחייו של אדם, נקבע ששן ורגל פטורות ברשות הרבים. אבל לגבי חיות המיועדות לשעשועים ותענוג - לא נראה שהתירו לאדם להתענג תוך גרימת נזק וצער לחבירו. ולכן גם אם יחיד הוא המביע התנגדות לכך שפוגעים בו - לו שומעים, שאמר כהלכה.

7. הרמב"ם (גזילה ואבידה טו, יז) והטור (ח"מ סי' רסו) כתבו שהדין האמור כאן הוא דווקא כשהורג קטנים, ולא מצאתי שהעירו על כך.

8. ע"י ב"ק טו, א; רמב"ם (הלי חובל ומזיק ז, יג).

משמע לכאורה, שבני השוק מתרים בבעליה של כל בהמה מזיקה מספר פעמים, ואם הבעלים אינם מצייטים, שוחטים את אותה בהמה. אבל רש"י כתב על כך:

עיזי דשוקא - דקצבי, דקיימי לשחיטה אלא דמשהו להו עד יומא דשוקא.

היינו, מדובר דווקא בעזים שמיועדות לשחיטה, וכל שהותר לבני השוק הוא רק להקדים את שחיטתן, ובכך בעליהן מפסיד את הרווח היתר של יום השוק. אבל בהמה שאינה עומדת לשחיטה, אסור לשחוט אותה אף אם היא מזיקה.

וכן כתבו בעלי התוס' (ד"ה הנהו):

דווקא בהנהו דקיימי לשחיטה; ואע"ג שישלמו מה שהזיקו, לא בעי למיקם בהדייהו לדינא, וזמנין נמי דליכא סהדי. אבל עז לחלבה ורחל לגיזתה - יכול לומר, כשיזיק ישלם...

וכ"כ בנימוקי יוסף (לר"י דף י, ב ד"ה אמסחתא), ומוסיף:

והרמ"ה ז"ל כתב דהיו משמתנין למרייהו עד דמסלקי היזקיהו, מדרבי נתן.

ולפי זה, בבהמות שאינן מיועדות לשחיטה אסור לניזקים לשוחטן אפילו אם הן מזיקות, אלא לכל היותר משמתים את בעליהן.

אמנם הרמב"ם (נוקי ממון ה, א) חולק על כך וסובר ש"יש רשות לבעל השדה לשחוט אותה שחיטה כשרה⁹, ואומר לבעליה בואו ומכרו בשר שלכם". ועולה מדבריו שההיתר לשחוט בהמה שמזיקה אינו אמור דווקא בבהמות שעומדות לשחיטה, אלא בכל בהמה. אולם הראב"ד (השגה שם) חולק על הרמב"ם ומפרש את דברי הגמרא כדעת התוס', וכתב המגיד משנה שכן דעת רוב הראשונים. וכן פסק בשו"ע (חוי"מ שצז, ב) כדעת התוס' והראב"ד ולא כרמב"ם.

בפתחי תשובה (שם ס"ק א) הביא את תשובת חוות יאיר (סי' קסה):

במעשה באחד שהיה לו חנות לפני פתח ביתו במיני קטניות וזרעים, והיו תרנגולות של שכניו פורחות תמיד על החנות ואוכלות משם והפריחם כמה פעמים, וחזרו ובאו כמה פעמים, והגיד לבעל התרנגולות לשומרם, כי אם יבואו יכם וימיתם; ולא חש. ופעם אחת שחזרו ובאו עמד בעל החנות והרג אחת מהם המובחרת העומדת לגדל ביצים ואפרוחים. ובאו לדין ופסק שם דבעל החנות חייב לשלם דמי שווי התרנגולת, אלא דאם טען שאחר שהתרה בו הוזק ממנו כך וכך, נשבע ומנכה לו.

ואפילו היתה התרנגולת עומדת לשחיטה, מ"מ הא קיי"ל דבעי התראה, והיינו בעדים... אבל מה שמזהיר הניזק פה אל פה למזיק לא נקרא התראה, שהיה יכול לכפור בו

9. ומסתבר שבמצב כזה מותר לשחוט גם בהמה טמאה שאין דרך לאכול את בשרה.

או לומר לא חשתי לדברך. ומכ"ש בנד"ד, שהיתה עומדת לגדל ביצים, דאף אם היה התראה, לאו כל כמיניה לשחטה, וכמ"ש כמעט כל הפוסקים. למדנו מדבריו שאסור לאדם להמית את בהמותיו של חברו, אף אם הן גורמות לו נזקים¹⁰. ועוד למדנו שההתראה של הניזק צריכה להיות בפני עדים. וע"כ גם במקרה דילן צריך להתרות בכל בעלי הכלבים והחתולים בפני עדים¹¹.

החוות יאיר ביסס את פסיקתו על הבחנות בדיני "עביד איניש דינא לנפשיה". אולם הפתחי תשובה השמיט את סוף דבריו שבהם הוא נשאר בקושיא על החילוק שעליו ביסס חלק מפסיקתו, והוא שבבהמת חברו הבאה להזיק בלא ידיעתו של בעליה אין אומרים "עביד איניש דינא לנפשיה".

בעל החוות יאיר עצמו הקשה על חילוק זה ממה שנאמר בגמרא (בבא קמא כח, א): שור שעלה על גבי חברו להורגו, ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת - פטור.

והוכיח מכאן שאומרים "עביד איניש דינא לנפשיה" גם כאשר הנזק בא מידי בהמה. אך הסיק שמכיון שבאותו מקרה, של התרנגולים, פעל הניזק לאחר מעשה הנזק - אסור היה לו לעשות דין לעצמו¹².

עוד נראה, שכיון שיסוד ההיתר לפגוע בבעלי חיים המזיקים לו הוא מדין "עביד איניש דינא לנפשיה", אינו רשאי להמיתם. שהרי גם בסוגיא זו, ההיתר הוא רק לשמוט את השור שלו ובכך למנוע את הנזק, אולם אין הוא רשאי לפגוע בשורו של חברו במישרין, וכן נאמר שם בגמרא:

דחפו לעליון ומת - חייב... שהיה לו לשומטו ולא שמטו.

וכן נאמר בגמרא (בבא קמא כד, ב):

אמר ליה רב פפא לרבא: איתמר משמיה דריש לקיש... שתי פרות ברשות הרבים, אחת רבוצה ואחת מהלכת, ובעטה מהלכת ברבוצה - פטורה... אמר ליה: אנא בההיא חיובי מחייבנא, דאמרינן ליה: כי אית לך רשותא - לסגויי עלי. לבעוטי בי - לית לך רשותא.

10. ומסוים דבריו קצת משמע שבע"ח שאינם עומדים לפרנסה מותר להמית לאחר התראה.

11. ועיי' ים שלמה (בבא קמא פ"ב ס"י כו) שכתב שדי בהתראה מבוררת פעם אחת.

12. אולם לכאורה יש מקום לחלק בין בהמות ועופות העומדים בעיקרם לפרנסה, לבין חיות אלה שעומדות למשחק, ואם בעליהן אינם שומרים עליהן והן מזיקות ומפחידות, והתרו בבעליהם מספר פעמים, מדוע אסור להמיתם?

גם לא שייך לומר בנד"ד "כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור", שהרי כל זה נאמר רק בבהמה שהזיקה בדרך הילוכה, ואילו באדם אין אומרים כן (תוסי' בבא קמא כז, ב ד"ה אמאי).

ה. נזק מוגזם והשבת אבידה

פסק בשו"ע הגר"ז (הל' נזקי ממון, אות ה):

אם ממון חבירו מזיק את ממון שלו ואי אפשר לו להציל את שלו אלא בנזק ממון חבירו - מותר, ואינו צריך להיות ניזוק מחבירו ולירד עמו לדין. ומכל מקום חייב למעט בנזק חבירו כל מה שאפשר; ואם אפשר לו להציל שלו בלא נזק חבירו על ידי טורח - חייב לטרוח ולהציל לצאת ידי שמים, אע"פ שהוא בענין שפטור על נזק זה בדיני אדם. כי זו מצוות עשה לטרוח בגופו להציל ממון חבירו מהפסד, ובכלל השבת אבידה היא... ולפיכך שור חבירו שעלה על גבי שורו להרגו - לא ידחפנו מעליו אם אפשר לו לשמוט את שלו מתחתיו. וגם כששומטו, ישמטנו בנחת ולא בכוח שיפול העליון, וכן בכל כיוצא בזה.

הגר"ז למדנו בזאת, שכנגד עשיית דינא לנפשיה בשל חבירו עומדת הצלת רכוש חבירו מדין השבת אבידה, כשיכול להציל את שלו במיעוט נזק בשל חבירו או בעוד טורח שלו; ואע"פ שמעיקר הדין אינו מחוייב לכך, ולא היה מתחייב ממון על כך, בכל זאת, כדי לצאת ידי שמים מוטל עליו להפסיד מעט משלו ולהציל את של חבירו. על אחת כמה וכמה שאסור לו להזיק בדיינים או בגרמא כשאין הכרח לעשות כך.

ו. פיזור רעל בתוך שלו

עם זאת יש לומר, שאע"פ שאינו רשאי להמית באופן ישיר בהמות שבבעלותו של אדם אחר, עדיין צריך לשאול: מדוע אסור לו לעשות בשלו את אשר חפץ, והלא את הרעל הוא שם ברשותו, ואין כאן המתה ישירה? ואכן לכאורה אדם רשאי לעשות בשלו ככל העולה על רוחו, וכשם שאם רצה לחפור בחצרו בורות - רשאי, אף על פי שההולכים ברשות הרבים עלולים ליפול לתוכם (עפ"י סמ"ע חו"מ סי' תי"א ס"ק ה), כן רשאי לפזר שם רעל¹³.

13. כמו כן, חקלאי היודע ששכנו גונב ממנו מים להשקיה, צ"ע אם מותר לו לערב באותם מים חומרי הדברה שיגרמו לכך שאם יבוא השכן ויגנוב את המים, הגידולים שלו ימותו. האם נאמר דאיהו דאזיק אנפשיה או נאמר שהמרעיל את המים הוא מזיק בגרמא.

אבל יש לחלק בין רעל לבין חפירת בורות. ברעל - כוונתו העיקרית היא להזיק לאחרים, ודבר זה אסור אפילו מתוך רשותו, אולם החופר בורות ברשותו אינו מייעד אותם לנזק¹⁴. אמנם המפזר רעל אינו מתכוון סתם להזיק לאחר, אלא להציל את עצמו מנזק¹⁵. אולם כאמור, יסוד ההיתר להציל עצמו מהיזק ע"י היזק לחבירו הוא מדין "עביד איניש דינא לנפשיה", וכפי שכתבנו לעיל, בכל מקום שיכול להציל את שלו שלא ע"י היזק, אסור לו להזיק.

עוד נראה לענ"ד, שאסור לאדם לעשות ע"י ממונו פעולות שאסורות עליו בגופו. ועל אף שלעיתים ע"י ממונו הוא פטור מלשלם משום גרמא, אין בכך היתר להזיק, ולעיתים אף חייב דיני שמים. וכשם שאסור לו להמית בידיים את בהמתו של חבירו שנכנסה לרשותו, שהרי יכול למנוע את היזקה בדרך אחרת, כן אסור לו להמית אותה ע"י ממונו ובגרמתו. ואף אם כדי לשמור ממונו עושה פעולות יתירות להרתעה וכדו', אם אותה הרתעה גורמת לנזק יותר מן הנצרך לו להציל את עצמו וממונו - אין לו היתר לעשות דין לעצמו, ואף חייב לשלם את הנזק. ודומה הדבר ל"כל המקלקלין ברשות שהזיקו", שחייבים לשלם (בבא קמא ל, א).

ועדיין צריך לי עיון, מה יהיה הדין אם בעל החצר יתרה בבעל החתול או הכלב שעליו לשומרו. האם ההתראה תועיל להתיר את פיזור הרעל? ונראה שאולי לגבי אנשים גדולים שיכולים לקרוא, לשמוע ולהיזהר הרי זה כמכסה את בורו, או כמזהיר את ההולך אחריו אחרי נפילת אונס, שאף נפטר משלומים. אולם לגבי בעלי חיים מה יועיל שלט? ועדיין השאלה עומדת לגבי אזהרת בעליהם של בעלי החיים, וייתכן שאכן אם הבעלים מזהירים את בעלי הכלבים והחתולים שכל הנכנס לחצרם, דם חיותו באחריותו - אין לאסור עליהם את פיזור הרעל.

בשאלה דומה דן המהרש"ם (ח"ד סי' קמ), וסיים:

ואם כי לכאורה יפה העיר רו"מ שיש לחלק בין היכי דמזיק שור של חבירו בידיים ובין היכי דעושה רק בשלו ושל חבירו ניזוק ממילא, דאדם עושה בתוך שלו מה

14. הערת העורך (ע. א.): לכאורה הוא הדין כאן; בעל החצר מפזר את הרעל כדי להמית את בעלי החיים המופקרים, דבר המותר לו בוודאות, ואגב כך נפגעים גם בעלי החיים שיש להם בעלים. אלא שמסתבר לומר שכוונתו של בעל החצר היא גם לאלה וגם לאלה ו"הלב יודע אם לעקל ואם לעקלות".

15. הגע בעצמך: מה דינו של בעל מכונית שימלכד את מכוניתו, כך שכל מי שינסה לגנוב אותה ייהרג במקום? האם ייפטר מעונש של רוצח בגרמא? ומעשה שהיה בחו"ל, באדם שהניח במכוניתו כוס רעל כפיתיון לגנוב שישתה וימות, וכך אירע, ויצא חייב בבית המשפט.

שירצה - מ"מ, לפי טעמו של החו"י שחילק משום דבהמתו מזיקתו שלא ברצון בעה"ב, משמע דאין חילוק, הגם די"ל דנידון החו"י שאני דהוא מיירי בדעביד בדחבריה אי אמרינן עביד איניש דינא לנפשיה, משא"כ בני"ד שהוא עושה בשלו וברשותו, וכמ"ש רי"מ; - בצירוף טעמים הנ"ל אין בידי להקל, כיון דאפשר בענין אחר.

וברוך שכוונתי לדעתו הרמה¹⁶.

ז. חיוב תשלומים למרעיל באיסור

אחר שראינו שאם יש דרך אחרת למנוע את הנזק, אסור לאדם להרעיל את בהמת חברו שמזיקה, אף אם מניח את הרעל בחצרו, יש לדון בשאלה האם כשעשה כן יהיה חייב בתשלום הנזק שנגרם לבהמה מהרעל. נראה שהמרעיל פטור בדיני אדם, ולכל היותר חייב בדיני שמים, שהרי נאמר (בבא קמא מז, ב; נו, א): "הנותן סם המות בפני בהמת חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים".

ויש צד לומר שכיון שהניח את הרעל בחצרו פטור אף מדיני שמים. שהרי לגבי מכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעל הבית נאמר בגמרא (שם):

אמר רב: לא שנו אלא שהוחלקה בהן; אבל אכלה - פטור. מאי טעמא, הוה לה שלא תאכל.

וכתב על כך הנימוקי יוסף (לרי"ף, כא, ב ד"ה לא שנו):

כיון שבמתכוון מביאה עליה דבר המזיקה, אין ראוי זה להתחייב בכך. ובברייתא תניא נמי הכי, דאפילו הנותן סם המוות לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם, ואע"פ שממיתה לגמרי, ומטעמא דרב.

ונראה שיש ללמוד לענייננו ק"ו מן המקרה שאכלתן בהמתו של בעה"ב, שהרי כאן אינו נותן לפניה, ועל כן ניתן לומר כאן את סברת הגמרא: "הוה לה שלא תיכנס ושלא תאכל".

אולם מדברי המאירי (מז, ב) משמע שעל אף שנכנסה שלא ברשות ועל אף שהיה לה שלא תאכל - עצם כוונתו להזיק לבהמה מחייב אותו בדיני שמים¹⁷. וכך הוא כותב:

16. תודתי נתונה לרב יהודה הלוי עמיחי, ראש המחלקה ההלכתית במכון התורה והארץ וחבר בית הדין לממונות בקרית ארבע, שהפנה אותי למקור חשוב זה.

ואכן אם אין לניזק שום אלטרנטיבה, מותר לו לנקוט בדרך זו, של פיזור רעל בחצירו. וזוהי גם דרכן של הרשויות: תולים מודעות על פיזור כופתיות רעל ברשות הרבים נגד כלבים משוטטים, ומזהירים את בעלי הכלבים שישמרו על כלביהם שלא ייזקו.

17. אמנם כאן יוכל בעל החצר לטעון שכוונתו העיקרית היא להרעיל את בעלי החיים המופקרים. אולם מסתבר שאם יבוא לשאול יש לאסור עליו את הדבר, מפני שקשה להאמין שאדם כזה יכוון רק למופקרים.

לפי מה שבארנו במשנה, הנותן פירות לפני בהמת חבירו ואכלה מהם עד שהוזקה באכילתה, פטור מדיני אדם. ומ"מ כל שמתכוון לכך - בדיני שמים חייב. וכן הנותן סם המוות של בהמה לפני בהמה, אע"פ שאין דרכה שתאכל, ואכלתן - פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים¹⁸.

אך נראה שמכיון שהמהרש"ם מסתפק פיזור הרעל מותר לכתחילה, ספק גדול אם ניתן לחייב את מניח הרעל בתשלומים, אפילו בדיני שמים.

ח. סמכות הציבור

במסכת בבא קמא (עט, ב) מובאת משנה שכולה איסורים (גורפים או מוגבלים) על גידול בעלי חיים שדרכם להזיק:

אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, אבל מגדלין בסוריא ובמדברות של ארץ ישראל. אין מגדלין תרנגולין בירושלים - מפני הקדשים, ולא כהנים בארץ ישראל - מפני הטהרות...

לא יגדל אדם את הכלב - אלא אם כן היה קשור בשלשלת...

על כך מובא בגמרא:

תניא אידך: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, אבל מגדלין במדבר... אבל מגדלין בהמה גסה, לפי שאין גוזרין גזירה על הציבור - אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה...

ומסיום הפסקה ניתן ללמוד שכל הלכות אלו הן גזירות שנגזרו על אף שהנוק עדיין אינו בעין, אלא רק עתיד לבוא. ומכאן שיש מקום לאסור את גידול בעלי החיים המזיקים. ומכיון שכך, רשאי הציבור להשתמש בסמכותו ולתקן תקנה מתאימה.

סמכותו של הציבור לתקן תקנות בעניינים שבין אדם לחבירו, ואף לקנוס את העובר על הגזירה, נלמדת מתוך הסוגיא בבבא בתרא (ח, ב):

ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן.

ומכל מקום, אף אם יטען שכוונתו היתה רק לבעלי החיים המופקרים, נראה שלא די בכך כדי לפטור בדיני שמים.

18. וכן פסק בשו"ע הגר"ז (ה' נזקי ממון ה' א).

והסביר רש"י (ד"ה להסיע):

לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה.

ובהרחבה כתב על כך הטור (ח"מ סי' רלא):

רש"י בני העיר לפסוק לכל השערים ולומר דבר פלוני בכך וכך, ושכר הפועלים שלא ישתכרו אלא בכך וכך, ולקנוס כל מי שעובר על תקנתו...

דין זה נפסק להלכה בשו"ע (ח"מ רלא, כח) ובנושאי כליו.

ובבאר היטב (סי"ק כז) הביא משו"ת מהריב"ל (ח"א סי' קטו) ומהמב"ט (ח"א סי' רלז) ששלסלך סכנה יכולים הרוב לכופ את המיעוט. ונראה שאף לקנוס יכולים - הן מצד הדין, שהרי הפקר בית דין הפקר, והן מצד הסברא - כדי שגזירתם תעמוד.

דוגמא לכך מצאנו בדברי המאירי (בבא קמא פ, ב) שכתב על המקרה שבו דרש רב שמואל להרוג 'חתול רע' (הובא לעיל אות ד):

יש לו לדיין לחדש גזירות לפי מה שרואה אחר שנתברר לו הענין.

מעשה היה בחתול שקטע ידו של תינוק, ויצא רב וחקר על אותו המין ונתברר לו שטבעו בכך, ודרש על אותו המין שמוטר להרגו ואסור לקיימו ואין בו משום גזל, ואף בעורו אין בו משום אבידה. וכן כל כיוצא בזה.

ועל כן נראה שאם תושבי יישוב גזרו שלא לגדל כלבים ללא שרשרת והמגדל אחראי לנזקיו, והמזיק לכלב פטור - תקנתם תקנה¹⁹. וכן אם ישנן תקנות תברואה האוסרות או מסייגות גידול בע"ח מסוימים - תקנתם תקנה, כיון שנקבעה במועצה המקומית המייצגת את כל התושבים. וכן נראה מהשו"ע (יו"ד רכח, כח-כט ועוד)²⁰.

לתקנה זאת ישנה הגבלה אחת, כדברי הטור (שם):

במה דברים אמורים? כשאין אדם גדול וחכם בעיר לתקן עניינם. אבל אם יש חכם ומנהיג אפילו כל בני העיר אין רש"י לתקן כלום זולתו ואם תקנו והתנו דבר בלתי ידיעתו - אינו כלום.

ומכאן שתקנות אלו צריכות להיות בהסכמתו של רב היישוב (ואף חוקי המדינה ותקנותיהן של הרשויות המקומיות, אילו זכינו לכך, היו מדעת חכם ומנהיג בתורה שנתמנה על הציבור)²¹.

19. אמנם מדובר שם בחתול רע, המסוכן לחיי אדם, שהרי קטע יד של תינוק, ובכה"ג הורו חכמים לקנוס את בעליו. ועיי' רמב"ם (הל' חובל ומזיק פי"ז הי"ג); מהר"י כ"ץ (מובא בשטמ"ק ב"ק צא ע"ב); ריב"ן (מובא בשטמ"ק כתובות מא ע"ב). אך לעומת זאת, ביחס לבעל חיים מזיק, כתב המאירי (ב"ק שם): כל שמניח בביתו דברים המזיקים - יש רשות לבית דין להחרימו ולשמתו עד שיסלק את הזקו".

20. ועיי' שעי' כה ואילך, בדיני תקנות הציבור וחרמיהן.

21. אך אין סמכות לציבור, אף בהסכמת רב היישוב, להטיל קנס רטרואקטיבי, על מי שעשה מעשה שלא נקבע לו קנס מראש על פי תקנה ציבורית, למעט מקרים קיצוניים של "מיגדר מילתא". ועיי' סמ"ע (ח"מ סי' א סי"ק כ); שו"ת באהלה של תורה (ח"א סי' קי).

סיכום

- א. חייב אדם לשמור חיות ובהמות שברשותו, ואם הזיקו חייב בנזקיהן.
- ב. מותר לפזר רעל נגד בעלי חיים מזיקים שאין להם בעלים.
- ג. אסור לאדם להמית בעלי חיים של אחרים, על אף שהם מזיקים לו, כל זמן שיש לו דרך אחרת למנוע את הנזק.
- ד. אסור לאדם לפזר רעל בחצרו כדי להמית בהמות וחיות של אחרים, אלא אם כן אין לו דרך אחרת למנוע מהם להזיק לו.
- ה. התראה בפני בעליו של בעל חיים מזיק צריכה להיות בפני עדים.
- ו. המניח רעל בחצרו כדי להמית בעלי חיים שייכנסו לשם - אינו חייב לשלם את הנזק בדיני אדם (ואולי גם לא בידי שמים).
- ז. רשאי הקהל לקנוס ולהתיר פיזור רעל לשם הרעלת חיות שנכנסו לרשות אחרים.

